

Goethes verdensanskuelse og forhold til medisinen i liv og verk

Prosjektoppgave i medisin, UiO, høsten 2013
Av Stud.Med Vegard Solberg Dørum

Innholdsfortegnelse

Forord: s.2-3
Goethes som naturvitenskapsmann: s.4-11
Plantenes metamorfose s.5-7
Sammenlignende Anatomi og Zoologi s.8-11
Fargelæren og annet naturvitenskapelig virke s.11-12
Goethes erkjennelsesteori og metode : s.13-18
Goethe og medisin: s.18-32
Medisin i kunsten: s.20-21
Medisin i eget liv: s.22-28
Etterord: Antroposofisk medisin og lærdommer fra Goethe: s.29-31
Referanser: s.33-38

Forord

Kunst, vitenskap og teknologi har opprinnelig samme opphav i det greke ordet «techné»¹. 2000 år senere blir det Johan Wolfgang von Goethes (1749-1832) bærende prinsipp å la denne opprinnelige enhet bli bestemmende for både hans liv og virke. Nettopp stengsler mellom kunst og vitenskap, natur og kultur, subjekt og objekt, liv og kunst, vitenskap og etikk, ånd og materie kan ikke Goethes syntetisk og holistisk innstilte åndsegenart akseptere. Han søker en universell verdensanskuelse som gir rom for alle aspekter ved erkjennelsen. Goethes særegne metode å bedrive vitenskap på ser alltid en konkret virkende idé i det empirisk gitte. Denne ideen er ikke et spekulativt metafysisk begrep utenfor gjenstanden, men kommer oss bare i møte gjennom sanseerfaringen. I naturen kan vi iakta denne ideen bare i ufullkommen form, men gjennom tenkningen kan ideen fullkomment erfares. Da er vi ett med de formkrefter som virker i organismen, ikke utenfor. Denne ideen er rasjonell, objektiv og universell i den forstand at den i ren form bare kan erfares i tenkningen. Den er empirisk, kvalitativ og partikular i den forstand at ideen bare virker i det sansbart gitte. Det er bare med utgangspunkt i sanseerfaringen at ideen kan gis et innhold.

En slik tilnærming til naturens fenomener må nødvendigvis også medføre et moralsk engasjement i det vi hengir oss av kjærlighet til objektene uten å foreskrive dem en teori eller nytteverdi på forhånd. Å anskue fenomenene blir en etisk handling når vi ser på dem som et mål i seg selv. Når det å anskue dem derimot skal tjene det formål å være til erkjennelsesmessig nytte for oss i form av en abstrakt teori utenfor selve erfaringen, møter vi objektene med egennytte og behandler dem som midler. Da handler vi egoistisk og umoralsk. Når vi derimot hengir oss til den konkrete virkende ideen i naturens objekter, lar vi objektene handle fritt i overensstemmelse med sin naturlov. For at objektene indre natur skal komme oss i møte, må vi stille oss helt åpne, uten fordommer eller sympatier eller antipatier av noe slag. Objektene belærer nå oss, ikke vi dem.

Denne måten å tilnærme seg naturen på fenomenologisk, har siden gitt grunnlaget til det som i dag kalles goetheansk vitenskap. Her vektlegges i større grad enn tradisjonell vitenskap de kvalitative og normative aspektene ved fenomenene. Antroposofisk medisin springer også ut av en slik måte å betrakte naturen på. Denne utøves av skolemedisinere med videreutdanning innenfor antroposofisk medisin. Et mål her er at legen må betrakte pasienten som en helhet, ikke bare som en mekanisk gjenstand hvis defekte deler trenger reparasjon. Legen må stille seg helt åpen og fordomsfri overfor hvordan pasienten uttrykker sine symptomer. Pasientens følelser, holdninger, fysiologi, tanker og geberder søkes å bli medhjelpere i erkjennelsesprosessen av sykdommen og aktive deltakere i helbredelsesprosessen. Legen må ikke miste blikket for de subjektive, intuitive, normative og kvalitative dimensjonene ved sykdommen. Det fordrer her tillitt til mennesket i erkjennelsesprosessen, ikke bare til tekniske hjelpemidler eller instrumenter. Det fremholdes at tanken kan skolerer til en objektiv erkjennelse av sider ved virkeligheten som ikke får plass innenfor en materialistisk, mekanistisk og reduksjonistisk forståelsesmodell av mennesket. Innenfor en slik forståelse tilkjennes også pasienten autonomi og frihet til selv å ta aktivt del i helbredelsesprosessen. Han blir ikke bare en gjenstand for den makt legen har til å manipulere kroppen ved teknikkens hjelp.

Uten å ta stilling til den antroposofiske medisinen som sådan, kan man enes i at en slik forståelse av lege-pasient-forholdet, vil kunne representere en sunn motvekt mot en ensidig reduksjonistisk, mekanistisk, positivistisk og paternalistisk måte å utøve medisin på. Goethes forståelse av helheten som noe mer enn delene, representerer også en motvekt mot de uheldige sider av å dele medisinen inn i stadig flere undergrupper og spesialiteter. Man mister lett blikket for det syke mennesket som helhet og som akur innenfor en større ramme. De normative, kvalitative og individuelle aspektene som her gir gjeldende, vil man lett tape av syne når mennesket stykkes opp i stadig mer avgrensede diagnoser med behov for behandling av flere og flere spesialister. Bruken av stadig mer avanserte tekniske hjelpemidler innenfor de forskjellige spesialitetene, vil også kunne bidra til at lege-pasient-forholdets premisser mer er diktert av teknologien enn av den særegne styrke dette møtet alene er bærer av, og som selv skal forme og bestemme hvordan teknologien skal brukes.

I denne prosjektoppgaven skal jeg gjøre et forsøk på å presentere og anskueliggjøre Goethes som naturforsker og hvilke erkjennelsesteoretiske aspekter som ligger til grunn for hans forskning. Dette må nødvendigvis føre til at man beveger seg noe utenfor sitt umiddelbare mandat som skolemedisin. Noe av hovedpoenget mitt er det imidlertid å vise at i gjennom all Goethes forskning i naturvitenskapen, er det en konsekvent og konsistent helhetlig naturanskuelse som ligger til grunn. Og at denne gjør seg gjeldende hva enten Goethe bedriver studier i botanikk, anatomi, fargelære eller frembringer kunst. Forståelsen av denne vil også gi en rikere bakgrunn for å forstå Goethes tanker om medisinen som teori og praksis, og hvordan han forholder seg til sykdom og helse i eget liv. Jeg fant derfor formålstjenlig å inkludere en mindre presentasjon av Goethes arbeider som naturvitenskapsmann i dette prosjektet. Til slutt skal jeg si litt om den antroposofiske medisinen, som bygger på Goethes naturforståelse, og diskutere om det finnes enkelte fruktbare impulser herfra som kan berike skolemedisinen.

Goethes som naturvitenskapsmann

«Dass dein Leben Gestalt, dein Gedanke Leben gewinne, / Lass die belebende Kraft stets die bildende sein»² *
Goethe

For Goethe handler ikke hans beskjeftigelse med naturvitenskap så mye om å oppdage nye kjensgjerninger som å åpne opp for en ny måte å betrakte naturen på. Han fremholder at å studere organiske vesen som en summasjon av delene, eller kun basert på ytre kjennetegn, som man gjør med uorganiske ting, ofte fører til en feil tolkning og forståelse av delene. De enkelte deler får først sin betydning og forklaring ut i fra hvordan de virker innenfor organismen som helhet. Så blir det Goethes mål å komme til en forståelse om organismen som helhet. Her er det ikke tilstrekkelig å forklare denne i materielle, mekanistiske og atomistiske termer. Å løpse (analysere) helheten i deler for så å sette de sammen, betrakter Goethe som et utilbørlig inngrep i naturen. Vi har da foran oss en død organisme og som sådan ingen systemer lenger. Prinsippet som gjennomtrenger delene er forsvunnet. En metode som ikke tar livet øde for å erkjene livet, kan ikke Goethe godta. Mot dette fremholder Goethe at det levende er behersket av et indre prinsipp og følger sine egne døende lover. Den menneskelige ånd må i det døde se det levende, i det avsondrede det sammenhengende og i det ødelagte det vordende. Oppdagelsen av enkelte nye kjensgjerninger er ikke et mål i seg selv, bare når det tjener det formål å bekrefte Goethes store tanke, den sentrale oppdagelsen, organismen som helhet, er det av verdi.³ Det er hevet over en hver tvil at Goethes enkeltoppdagelser til dels var oppdaget av andre før ham eller ville blitt oppdaget i nær fremtid uten dennes bestrebelser, flere er også grundig forkastet. Dette er likevel av underordnet betydning. Det Goethe har å lære oss er hvordan en stiller spørsmål til naturen. Hvordan han selv besvarer sine oppstilte spørsmål, er av mindre betydning. Mennesker dommer forskjellig all den tid vi er organisert annerledes og vi betrakter ting ut fra forskjellige standpunkter og perspektiver; samlet vil imidlertid alle dommer føre frem til en erkjennelse av tingenes vesen.

Vitenskapen er akkumulativ og fremadskridende. De tekniske hjelpemidlene for å trenge inn i materien er uhyre mer utviklede i dag enn på Goethes tid. Slik vil vitenskapen stadig omstøte tidligere resultater og utvikle seg frem til riktigere resultater. Den metode og den betraktningssmåte Goethe representerer, stiller imidlertid dagens vitenskap overfor en annen slags utfordring: Hvilken rolle spiller kjensgjerningene innenfor det hele?

Plantenes metamorfose

Den umiddelbare tilskyndelse til at Goethe begynte sine plantestudier, var at han ble forært et hagehus av Hertug Karl August i Weimar 21. april 1776. Arbeidet med disse skulle snart bli en av hans yndlingsbeskjeftigelser. Gjennom turer i omgivelsene fikk han også anledning til å studere vegetationen, særlig mose og sopp fenget hans nysgjerrige blikk.

I 1882 stifter Goethe kjennskap med Linnés og dennes *Systema naturae*. Linnés verk er et storetstilt forsøk på å systematisere og klassifisere planter etter ytre kjennetegn som gjør det mulig å orientere seg blant uendelig mange enkelt detaljer. De enkelte organers ytre kjennetegn, størrelse, antall og leie, tjener her som et hjelpemiddel til å inndele plantene. Så meget som Goethe innså nødvendigheten av, og skjenket denne fremgangsmåte behaglig anerkjennelse, svarte en slik måte å betrakte planter ved hjelp av ytre kjennetegn, ikke til plantens indre natur. Den indre sammenhengen mellom plantene går her tapt.⁴ Goethes vei går i en annen retning. Han søker det indre prinsipp, den fremgivende lov som virker gjennom alle planters uendelige variasjoner, modifikasjoner og mangfold i naturen. «Das, was er mit Gewalt auseinanderzuhalten suchte, mußte, nach dem innersten Bedürfnis meines Wesens, zu Vereinigung anstreben».⁵ Det blir for Goethe gradvis klart at en grunnform ligger til grunn for alle enkelte individuelle planter. Han vil forsøke å føre plantenes utvikling tilbake til et enkelt allment prinsipp.⁶ Denne grunnformen selv vinner han også gradvis et mer og mer konkret begrep om. «Es ist ein Gewahrwerden der Form, mit der die Natur gleichsam nur immer spielt und spielend das mannigfaltige Leben hervorbringt.» (Brev til Frau Stein 9. Juli 1786) ⁶

På sin søken etter denne form som utgjør det konstante, varige og bestandige i naturens evige forvandling, bevegelse og utvikling, måtte Goethe iakta planten under de forskjelligste betingelser og forhold. Organismene blir påvirket av og tilpasser seg miljøet, men på en slik måte at det svarer til en ytre modifikasjon av en evig indre natur. «Alle Gestalten sind ähnlich, und keine gleicht der andern».⁷ Det ytre miljø bevirker at formkreftene uttrykker seg på en bestemt måte. Disse er de virkelige konstituerende og skapende kreftene i planten, ikke ytre mekaniske forhold.⁸

19. Februar 1787 er han på vei til Roma for «neue schöne Verhältnisse zu entdecken, wie die Natur solch ein Ungeheures, das wie nichts aussieht, aus dem Einfachen das Mannigfaltigste entwickelt.»⁹ I Italia utvikler tanken om urplanter seg til et plastisk levende bilde. «Eine solche muss es doch geben! Woran würde ich sonst er-kennen, dass dieses oder jenes Gebilde eine Pflanze sei, wenn sie nicht alle nach einem Muster gebildet wären?»¹⁰ Urplanter er den ide som gjør at vi intuitiv oppfatter en plante som en plante, den er som sådan en ide som aldri kommer helt til syne i den enkelte veket. Men den er konkret virksom som den formdannende lov som ligger til grunn for alle individuelle planter og bevirker at miljøet bare kan påvirke planten i en bestemt retning. Har man utviklet et levende begrep for urplanter, vil man til og med kunne forstå hvordan planten vil kunne utvikle seg gitt de nødvendige betingelser. 17. Mai 1787 skriver Goethe til Johann Gottfried von Herder. «Ferner muss ich Dir vertrauen, dass ich dem Geheimnis der Pflanzenzeugung und Organisation ganz nahe bin und dass es das einfachste ist, was nur gedacht werden kann. Die Ur-pflanze wird das wunderlichste Geschöpf von der Welt, um welches mich die Natur selbst beneidet soll. Mit diesem Modell und dem Schlüssel dazu kann man alsdann noch Pflanzen ins Unendliche finden, die konsequent sein müssen, das heißt: die, wenn sie auch nicht existieren, doch existieren könnten und nicht etwa malerische oder dichterische Schatten und Scheine sind, sondern eine innerliche Wahrheit und Notwendigkeit haben. Dasselbe Gesetz wird sich auf alles übrige Lebendige anwenden lassen».¹¹ Den levende plante utvikles ikke på en mekanisk-kausal måte der den ene delen av nødvendighet følger av den andre, men et høyere prinsipp står over de enkelte deler og tilstander og bestemmer disse; den levende organisme. Det ligger i det heles natur at det ene kommer først og det andre etterpå, og at denne igjen virker på den første. Det heles vesen betinger at delene hele tiden er i overgang og i utvikling. Helhetens virkning i delene anskueliggjøres ved at alle plantens bestanddeler er utviklet av det samme organ; bladet. I hvert blad ligger hele planten. Hvert planteargen er egentlig et metamorfosert blad, og er i likhet med hele planten bygd etter planteidéen; urplanten. At plantens organer utvikler seg på et bestemt vis, forklarer Goethe med begrepene sammentrekning og utvidelse (Systole og diastole). Vi må ikke tenke oss urplanten som et blott abstrakt begrep. Den er tilveiebragt på en helt annen måte enn naturlovene som forklarer uorganiske tildragelser ved å summere en rekke erfaringer for derav utlede en teori abstrahert fra virkeligheten. Goethe fremholder at urplanten er en formkraft (Entelechie) som er virksom i erfaringen, ja den bevirker selve erfaringen. Som når ideen lar den seg med i det som i midlertid blir fastholdt i formuften. Goethe kaller det «anschauende Urteilkraft»¹²; Det ideelle og reelle som en enhet.

Jeg sa i innledningen at Goethe betraktet isolerte naturvitenskapelige iakttagelser avsondret fra helheten som underordnet. Betydningen av plantelæren ligger for eksempel ikke i Goethes oppdagelse av at blad, beger, krone osv. er identiske organer, men i en storartet tankemessig oppbygning av hvordan det levende hele virker. En erform lov gjør seg gjeldene i de enkelte deler og på de enkelte trinn i utviklingen. Den samme ide som virker i planten, kan vi erkjenne med tanken. Denne ide virker som en formkraft helt ut i de minste deler og belver disse. Hele tiden er ideen utviklende, vordende og avsluttet, aldri død og avsluttet, i likhet med planten. Prinsippet er at erfaring og ide må gjennomtrengre og belve hverandre for at erkjennelsen skal bli hel.

Sammenlignende anatomi og zoologi

I 1776 leser Goethe Johann Caspar Lavaters store verk: „Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe« erschien in den Jahren 1775-1778". Dette gir ham tanker om hva som skiller mennesket fra dyrene. Han finner dette skillet i hvordan hele menneskets oppbygning synes å befordre hodets fremtredende posisjon.¹³ Dyret mennesket, lar bare hodet henge på ryggraden og tvinges således til å være mer behersket av sine sanser. Likevel foresever det Goethe at den samme utrype ligger til

Aufrichtigkeit in diesem Punkte vom Arzte nicht immer füglich gewährt werden könne und dürfe, Consultationen mehrerer Ärzte betrachtete er mit misstrauischen Blicken und dachte darüber ungefähr wie Molière". «Die Gabe, seine Empfindungen dem Arzte zu beschreiben, hat wohl nicht leicht ein Kranker in höherem Grade besessen, als Goethe.»⁷⁹ O. De. C.W. Hufeland, som var lege for Goethe fra 1783-1796, skriver: „Zwar gab er dem Arzte wenig zu thun, seine Gesundheit war in der Regel, wenige vom Einflusse der Atmosphäre herrührende rheumatische und catarrhalische Beschwerden, und besonders die schon damals vorhandene Disposition zu catarrhalischer Angina abgerechnet, vortreflich; aber desto lieber unterließ er sich mit dem Arzte als Naturforscher, und so genoss sich bei ihm manche Stunden der interessanten Mittheilung, Belehrung, und geistiger Erweckung".⁸⁰

Overfor sine leger var Goethe bestandig en takknemlig og føyeelig pasient. Gjerne delte han sine h p og forventninger med dem. Han krevde av legen saklighet, n kternhet og faglighet. Naturfilosofiens spekulative medisinske forestillinger m tte Goethe avvise da de ikke var tilstrekkelig erfaringsbasert. Legen kan ikke forvente   forlange livet, men han kan gj re det uholdelig: „Unser Leben kann sicherlich durch die  rzte um keinen Tag verlängert werden, wir leben, so lange es Gott bestimmt hat; aber es ist ein gro er Unterschied, ob wir j mmerlich wie arme Hunde leben oder wohl und frisch, und darauf verm g ein guter Arzt viel.“⁸¹

I detalj har dr. Carl Vogel beskrevet den sykdomsprosessen som ledet til Goethes død i 1832. En h rtjeninfarkt syntes   ha v rt den utl sende d dsarsak. I overensstemmelse med hele hans  ns egenart ut l ndte Goethe med ordene «mer lys» p  sine lepper. Og n r det gjeldet Goethes forhold til medisinen, kan vi bare slutte med dr. Paul Diepgens ord, som i 1932 skrev: „Eines scheint mir sicher: Wer, wie Goethe, die Welt in platonisch kühlem Gedankenflug zu sehen verstande, wie er in kritischer Selbstzucht zügeln könnte, was in ihm g rt, mit ihm den klaren Blick für die realen Verhältnisse des Lebens und das feine Verstehen für die menschliche Seele zu teilen vermöchte, der wäre ein Arzt und Forscher von Gottes Gnade".

Etterord

antroposofisk medisin og l rdommer fra Goethe

Rudolf Steiner (1861-1925) utviklet sin antroposofi etter mange  rs virke som forsker p  Goethes vitenskapelige arbeider. Denne hevder   gi en helhetlig og spiritualistisk-okkult forklaring på alle livets fenomener med den samme grad av objektivitet som moderne vitenskap. Mens Goethes ide-begrep forblir noe ubestemt og uavklart, hevdet Rudolf Steiner   ha jobbet seg videre til et så klart og plastisk begrep om ideen i sin tenkning at han ble i stand til   erfare de åndelige krefter og tildragelser som bevirket ideen med samme grad av sikkerhet som sanseerfaringen. Steiners monistiske verdensbilde ga tanker og impulser til en rekke virksomheter som i dag omfatter blant annet biodynamisk landbruk, skolevesen, bankvesen og også medisin. Utøvere av antroposofisk medisin er tradisjonelt utdannede medisinsere med videreutdanning innenfor antroposofi. De vil hevde   ikke representere et alternativ til den konvensjonelle medisinen, men heller søker   utvide dennes virkefelt til   gjelde også bakenfor den fysiske virkelighet – den kaller seg således en  ndsvitenskap. Samtidig som den anerkjenner og benytter seg av de fremskritt medisinen har gjort i nyere tid i form av kunnskap og teknologi, understreker antroposofisk medisin at mennesket er et åndsvesen og primært må forståes som sådan. Vi skal ikke gå her videre inn i diskusjonen om konvensjonell medisin kontra alternativ medisin, men heller finne noen enkelte områder innenfor den konvensjonelle medisinen hvor Goethes natursanselse kan anspreke til fruktbare tanker og en mulig berikelse av denne.

La oss tenke oss legen som betrakter og pasienten som naturfenomenet. Legen er forvalter av en objektiv, universell og verdinøytral kunnskap om mennesket. Legen har i kraft av sin skoleing som medisiner dannet seg et begrep om ideen mennesket. Dette begrepet er fundert i mennesket som kropp og beskrevet i mekanistisk-kausale termer. Også menneskets mentale prosesser beskrives på en søk m te. Ideen er abstrakt i den forstand at den står over det konkrete mennesket og ikke er direkte virksom i dette. Når så legen trer inn i lege-pasient-relasjonen, skjer det imidlertid noe med ideen. Den blir konkret virksom   akkurat dette individuelle mennesket. Ved  t legen f r seg fra alle fordommer og forutinntatte holdninger, formår han   bli lydhør for pasientens egen tale og hvordan ideen kommer til uttrykk i akkurat dette individuelle mennesket. Pasientens unike biografi, mimikk, fysiognomi, følelser, holdninger og verdier gir innhold til ideen som nå ikke lenger blir et blott abstrakt begrep, men et levende begrep som ikke lenger dekkles fullt ut av kunnskap om materielle prosesser i kroppen. Legen ivaretar nå pasientens autonomi og integritet og han fordelel makt i den terapeutiske prosessen til pasienten. Den terapeutiske prosessen blir her et samspill mellom ideen (legens fagkunnskap) og erfaringen (fagkunnskapens normative og kvalitative aspektet ved møte med det enkelte individ).

Goethe mener mennesket må ha tillitt til sine egne sanser i erkjennelsesprosessen. Tekniske hjelpemidler og instrumenter er utvilsomt av det gode, men har man ukritisk tillitt til disse, er det lett   se at man kan miste bl kket for de normative og kvalitative dimensjonene i møte med pasienten. Goethe mener at sansene kan oppøves og forelles til   bli et like presist erkjennelsesinstrument som et hvilket som helst teknisk instrument. Forskjellen er bare at her kan man oppnå den fulle erkjennelse, i motsetning til hva som kan måles, v tes og kvantifiseres ved mennesket, som bare gir det halve bildet.

Goethes tanker om helhet i forhold til delene og denne som emergent overfor delene, stiller også legevitenskapen overfor en utfordring. Her kan det sies mye om psykosomatiske aspekter, men for   holde oss til de rent materielle prosesser i menneskekroppen, er det ingen ting i organismen som skjer helt isolert. Dette er noe av problemet med forskning på alle kausale prosesser i kroppen;  rs kskjedene i patologi, farmakodynamikk og farmakokinetikk er så komplekse at man aldri oppnår det fulle og hele bildet. Dertil kommer at s rt mye basalforskning er utført på dyr. Dennes overforbarhet på mennesker lar seg vanskelig predikere. Her er Goethes imperativ at vi hele tiden må ha klart for oss hvordan helheten er virksom ut i de minste deler. Erkjennelsen må oppøves til en skapende innlevelse i natursens prosesser som omfatter også deres kvalitative og normative aspekter. Disse aspektene må ikke forbeholdes bare mentale prosesser. Materielle prosesser bevirker at en formkraft utvikler seg i en gitt retning. Kroppen forholder seg ikke passivt til miljøets innflytelse, men svarer på denne ved   forvandle og tilpasse seg. Vi ser her hvordan for eksempel kunst kan tjene som pedagogisk virkemiddel til   danne seg et mer plastisk begrep om menneskekroppen. At denne tilnærmingen er en fruktb r innfallsvinkel til forståelsen av for eks. anatomi og embryologi, er Goethe selv et eksempel på.

Goethe synes også   utgjøre en motivet til uheldige sider ved spesialiseringen. Alle de forskjellige medisinske spesialiteter forholder seg imidlertid til mennesket som en helhet innenfor en verdil dt kontekst. Etik er ikke abstrakt begrep utenfor legevirksomheten, men et levende begrep legekpraksisen hele tiden omfattes av. Derfor er det Goethes appell til legen at han i sin fagsentrering og kunnskap om menneskekroppen, alltid har bl kk for den normative og kvalitative dimensjonen ved legeut velsen. Legekunst og legevitenskap kan egentlig ikke skilles.

Referanser

Forord:

1: Bjørn Hoffmann har i artikkelen «Legen som kroppstekniker» beskrevet hvordan antikkenes begrep om techne synes   l se opp denne dikotomien mellom kunst og vitenskap: «Techn -begrepet gir rom for så vel deler av den materialistiske, reduksjonistiske, positivistiske og mekanistiske forståelsen av mennesket, som er en forutsetning for moderne medisin, som for det normative og individuelle, som blir fremhevet i det moderne legeskunstbegrepet». (Nr. 10 – 20. april 2001 Tidsskr Nor Lægeforen 2001; 121:1266-9)

Goethe som naturvitenskapsmann:

Primære kilder:

Johann Wolfgang Goethe, Gesamtausgabe Band 37, Oktober 1962, *Schriften zur vergleichenden Anatomie, zur Zoologie und Physiognomik*, Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH und Co. KG, München.

Johann Wolfgang Goethe, Gesamtausgabe Band 39, März 1963 *Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre*, Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH und Co. KG, München.

Johann Wolfgang Goethe. *Schriften zur Farbenlehre* 1790-1807. Bibliothek deutscher Klassiker; 66, 1991.

Alle Goethes brev finnes på denne nettsiden: <http://www.zeno.org/Literatur/M/Goethe>

Alle sidehenvisninger er fra prim rklidene.

Sekundære kilder:

Etterordet til de oven siterte verkene sammenfatter en del av Goethes arbeid innenfor naturvitenskapen. Ellers har Rudolf Steiner beskjeftiget seg inngående med Goethe som vitenskapsmann. I *Einleitung zu Goethes naturwissenschaftlichen Schriften* tar han for seg Goethes virke. Finnes på denne nettsiden: <http://anthroposophie.bvu.edu/schriften/001.pdf>

Andre Bjerke har skrevet om Goethes fargel ere og Goethe som vitenskapsmann i *F glen i f kserbildet og Djevelens omgangsfelle*.

Videre har jeg hentet noen opplysninger fra Per Øhrgaard: *Goethe-et Essay*

1: Fra Goethe og Schillers: „*Tabula Voivae*“. Statet finnes på denne nettsiden: http://de.wikisource.org/wiki/Tabulae_votivae

2: «Das Ganze nicht aus den Augen verloren». *Schriften zur vergleichenden Anatomie, zur Zoologie und Physiognomik, V rtr ge über die drei ersten kapitel des Entwurfs einer allgemeinen einleitung in die vergleichende anatomi, ausgehend von der osteologie.* 1796; zur Morphologie, Band 1 Heft 3, 1820, s.100)

3: «Und so ward ich mit meinen übrigen Zeitgenossen Linnés gewahr, seiner Umsicht, seiner alles hinreissenden Wirksamkeit. Ich hatte mich ihm und seiner Lehre mit volligem Zutrauen hingegeben, demungeachtet mußt' ich nach und nach empfinden, daß mich auf dem bezeichneten eingeschlagenen Wege manches, wo nicht  rrenachte, doch zurückhielt.“ (*Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre, Geschichte Botanischer Studien* s.59).

4: *Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre, Geschichte Botanischer Studien* s.60

5: „Die Metamorphose der Pflazen zu erklären, das heisst die mannigfaltigen besonderen Erscheinungen des herrlichen Weltgartens auf ein allgemeines einfaches Prinzip zurückzuführen“. (*Verfolg, Zur Morphologie*, Band 1 Heft 1, 1817, *Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre* s.67-68)

6: se ovenfor nevnte nettside.

7: *Metamorphose der Pflanze, eine Elegie, Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre* s.72

8: „Die Entscheidende Gestalt ist gleichsam der innere Kern, welcher durch die Determination des äussern Elementen sich verschieden bildet“. (*Fragmente, Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre* s.183)

9: Fra *Italienische Reise* 19.02.1787

10: Brev til Herder 17.april 1787.

11: Goethe bruker denne betegnelsen hyppig i sine vitenskapelige avhandlinger.

12: „Wie die ganze Gestalt als Grund-pfeiler des Gewölbes dasteht, in dem sich der Himmel bespiegeln soll“. (*Eingang, Psysiognomische Fragmente, Schriften zur vergleichenden Anatomie, zur Zoologie und Physiognomik* s. 211)

13: *Fragmente, Anwendung verschiedener Prinzipien auf den Typus, dessen Bildung und Änderung, Schriften zur vergleichenden Anatomie, zur Zoologie und Physiognomik* s.190

14: *Fragmente, allgemeine Betrachtungen, Schriften zur vergleichenden Anatomie, zur Zoologie und Physiognomik* s.196).

15: *Fragmente, Allgemeine Einteilung des Typus, Haupt, Rumpf, Extremitäten, Schriften zur vergleichenden Anatomie, zur Zoologie und Physiognomik* s.186.

16: *Physiognomische Fragmente, Schriften zur vergleichenden Anatomie, zur Zoologie und Physiognomik* s.212)

17: Brev til Loder 14.11.1881

18: Fra *Italienische Reise*, 20.01.1881: «Auf Anatomie bin ich so ziemlich vorbereitet, und ich habe mir die Kenntnis des menschlichen Körpers, bis auf einen gewissen Grad, nicht ohne Mühe erworben. Hier wird man durch die ewige Betrachtung der Statuen immerfort, aber auf eine höhere Weise, hingewiesen. Bei unserer medizinisch-chirurgischen Anatomie kommt es bloß darauf an, den Teil zu kennen, und hierzu dient auch wohl ein k mmlicher Muskel. In Rom aber wollen die Teile nichts he len, wenn sie nicht zugleich eine edle schöne Form darbieten. In dem gro-Ben Lazarett San Spirito hat man den Künstlern zuliebe ein sehr schönen Muskelk rper dergestalt bereitet, dass die Schönheit desselben in Verwunderung setzt. Er könnte wirk-lich für einen gesundenen Halbgott, für einen Marsyas gelten. So pflegt man auch, nach Anleitung der Alten, das Skelett nicht als eine künstlich zusammengereichte Knochenmasse zu studieren, vielmehr zugleich mit den Bändern, wodurch es schon Leben und Bewegung erhält.»

19: Vi finner en avhandling om denne i *Schriften zur vergleichenden Anatomie, zur Zoologie und Physiognomik*.

20: *Spr che in Prosa* 165, *Maximen und Reflexionen* 488

Goethes erkjennelsesteori og metode

De samme prim rklider som under Goethe som naturvitenskapsmann

Sekund rklider:

Denne artikkelen fra Lancet diskuterer hvordan Karl Poppers vitenskapsteori kommer til anvendelse i medisinen: Essentialism and nominalism in medicine: logic of diagnosis in disease terminology Original Text, JG Scadding

The Lancet, Volume 348, Issue 9027, Pages 594 - 596, 31 August 1996
doi:10.1016/S0140-6736(96)02049-1Cite or Link Using DOI

Rudolf Steiner: *Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung*. Rudolf Steiner Verlag. Dornach/Schweiz.1999.

Rudolf Steiner: *Goethes Weltanschauung*. Rudolf Steiner Verlag. Dornach/Schweiz.1999.

Rudolf Steiner: *Einleitung zu Goethes naturwissenschaftlichen Schriften*. Nettsiden st r oppf rt under Goethe som naturvitenskapsmann.

- 21: «Alle Streitigkeiten der älteren und Neuern bis zur neuesten Zeit entspringen aus der Trennung dessen, was Gott in seiner Natur vereint hervorgebracht. Recht gut wissen wir, dass in einzelnen menschlichen Naturen gewöhnlich ein Übergewicht irgendeines Vermögens, einer Fähigkeit und dass daraus Einseitigkeiten der Vorstellungsart notwendig entspringt, indem der Mensch die Welt nur sich kennt und also, naiv anmasslich, die Welt durch ihn und um seinetwillen aufgebaut glaubt.“ „Wer nicht überzeugt ist, dass er alle Manifestationen des menschlichen Wesens, Sinnlichkeit und Vernunft, Einbildungskraft und Verstand, zu einer entscheidenden Einheit ausbilden müsse, welche von diesen Eigenschaften auch bei ihm die Vorwaltende sei, der wird sich in einer unerfreulichen Beschränkung immerfort abqu len und niemals begreifen, warum er so viele hartnäckige Gegner hat und warum er sich selbst sogar manchmal selbst als augenblicklicher Gegner aufstösst“ (*Ernst Stiedenroth: Psychologie zur Erklärung der Seelenerscheinungen. Erster Teil* 1824. *Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre* s.190-191)
- 22: *Der Verfasser teilt die Geschichte seiner Botanischen Studien mit. Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre* s.66.
- 23: *Beobachtung und Denken. Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre* s. 168.
- 24: „als gleichgültige und gleichsam göttliche Wesen suchen und untersuchen, was ist, und nicht, was behagt“. (*Der Versuch als Vermittler, Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre* s.158)

- 25: *Der Versuch als Vermittler* s.161.
- 26: *Der Versuch als Vermittler* s.158.
- 27: *Der Versuch als Vermittler* s.164.
- 28: *Erfahrung und Wissenschaft, Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre* s.179-180.
- 29: *Glücklicher Ereignis, Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre* s.177.
- 30: *Erfahrung und Wissenschaft* s.179.
- 31: *Der Versuch als Vermittler* s.165.
- 32: *Der Versuch als Vermittler* s.164.
- 33: *Anschauende Urteilskraft, Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre* s.186
- 34: „Dieses wäre also, nach meiner Erfahrung, derjenige Punkt, wo der menschliche Geist sich den Gegenständen in ihrer Allgemeinheit am meisten nähern, sie zu sich heranbringen, sich mit ihnen (wie wir es sonst in der gemeinen Empirie tun) auf eine rationelle Weise gleichsam amalgamieren kann“ (*Erfahrung und Wissenschaft* s.180).
- 35: *Bildung und Umbildung Organischer Naturen. 1807; Zur Morphologie, Band 1 Heft 1, 1817, Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre* S.8.
- 36: *Analyse und Synthese, Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre* s.195

Goethe og medisin

Primærkilder: Johann Wolfgang Goethe. *Dichtung und Wahrheit*. Sämtliche Werke. Deutscher Klassiker Verlag Frankfurt am Main 1994.
Goethe. *Wilhelm Meister Wanderjahre*. Erster und Zweiter Teil. Deutscher Taschenbuch Verlag. Band 17 und 18. 1969 und 1970. München.
Goethe. *Wilhelm Meisters Lehrjahre*. Erster und Zweiter Teil. Deutscher Taschenbuch Verlag. Band 15 und 16. 1969 und 1970. München

Sekundærkilder:

Wolfgang Hach: *Johann Wolfgang von Goethe (1749 – 1832) und „seine“ Medizin*: <http://www.xenozentrum.org/de/Medizingeschichte-verschiedenes.html?detseiten=ja&info=33>
Rudolf Steiner. *Goethe und die Medizin*: Wiener klinische Rundschau, 15. Jg., Nr. 2, 13. Jan 1901 (GA 30, S. 580-588). <http://anthroposophie.byu.edu/aufsaetze/p189.pdf>

Goethe und die Medizin, Paul Diepgen, Berlin. Klinischer Wochenschrift. 11 Jahrgang. Nr. 39, 24 sept.1932. Finnes på denne nettsiden: <http://download.springer.com/>

Der Mensch Eigenschaften und Eigenheiten: http://rsw.beck.de/rsw/upload/Beck-LSW/INH_bsr1754Wilpert101Fragen_978-3-406-55872-6_1A_Leseprobe.pdf

Frank Nager: *Goethe-der heilkundige Dichter*

Manfred Wenzel: *Goethe und die Medizin-Selbstzeugnisse und Dokumente*

Heinrich Schipperges: *Goethe als Lebenskünstler*

Metzler *Goethe Lexicon*. Verlag J.B. Metzler Stuttgart; Weimar 1999
Lexicon der Goethe Zitate. Herausgegeben von Richard Döbel, Artemis, Zürich 1968.
Die Goethe-Chronik, von Rose Unterberg, Frankfurt am Main 2002.
Gero von Wilpert: *Goethe-Lexicon*. Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1998.

- 37: *Dichtung und Wahrheit*. Zweiter Teil. Achtes Buch S.394.
- 38: *DuW*. Zwölftes Buch
- 39: *Maximen und Reflexionen*. Sitatet på s.550 i Metzler: Goethe Lexicon, under „Wissenschaft“.
- 40: Goethe til Eckermann 11.3.1828
- 41: Zweiter Teil. Drittes Buch. Drittes Kapitel. Alle sitater nedenfor er hentet fra dette kapittelet.
- 42: Zweiter Teil. Siebentes Buch, sechste Kapitel s.158
- 43: *Die Aufgerufenen*. Akt1. Scene 4
- 44: *Tibia und Fibula, Zur Morphologie, Band 2 Heft 2, 1824, Schriften zur vergleichenden Anatomie, zur Zoologie und Physiognomik* s.146-147.
- 45: *DuW*. Erster Teil. Erstes Buch, s.15.
- 46: *DuW*. Zweiter Teil. Sechstes Buch, s. 282.
- 47: *DuW*. Zweiter Teil. Achtes Buch. Noen mener det dreide seg om tuberkulose. Mer sannsynlig er det kanskje ulcus ventriculi eller ulcus duodeni det dreide seg om
- 48: *DuW*. Zweiter Teil. Siehtes Buch, s.374.
- 49: *DuW*. Zweiter Teil. Achtes Buch, s.381.
- 50: *DuW*. Zweiter Teil. Achtes Buch.
- 51: *DuW*. Zweiter Teil. Achtes Buch, s.407-40
- 52: Goethe beskriver den forestående operasjonen slik: „Dieses Übel ist eins der beschwerlichsten und unangenehmsten, und um desto lästiger, als es nur durch eine schmerzliche, höchst verdrießliche und unsichere Operation geheilt werden kann. Das Tränensäckchen nämlich ist nach unten zu verschlossen, so daß die darin enthaltene Feuchtigkeit nicht nach der Nase hin und umso weniger abfließen kann, als auch dem benachbarten Knochen die Öffnung fehlt, wodurch diese Sekretion naturgemäß erfolgen sollte. Der Boden des Säckchens muß daher aufgeschnitten und der Knochen durchbohrt werden; da denn ein Pferdehaar durch den Tränenpunkt, ferner durch das eröffnete Säckchen und durch den damit in Verbindung gesetzten neuen Kanal gezogen und täglich hin und wieder bewegt wird, um die Kommunikation zwischen beiden Teilen herzustellen, welches alles nicht getan noch erreicht werden kann, wenn nicht erst in jener Gegend äußerlich ein Einschnitt gemacht worden.“ (*DuW*. Zweiter Teil. Zehntes Buch, s.440).
- 53: *DuW*. Zweiter Teil. Zehntes Buch.
- 54: *DuW*. Viertes Teil. Sechszehntes Buch, s.741.
- 55: „Es war nämlich vorzüglich, denkenden und fühlenden Geistern ein Licht aufgegangen, dass die unmittelbare originelle Ansicht der Natur und ein darauf gegründetes Handeln das beste sei, was der Mensch sich wünschen könne, und nicht einmal schwer zu erlangen. Erfahrung war also abermals das allgemeine Lösungswort, und jedermann tat die Augen auf, so gut er konnte: eigentlich aber waren es die Ärzte, die am meisten Ursache hatten, darauf zu dringen, und Gelegenheit, sich danach umzutun“.
- „Weil nun wirklich einige außerordentliche Menschen, wie Boerhave und Haller, das Unglaubliche geleistet, so schien man sich berechtigt, von ihren Schülern und Nachkommen noch mehr zu fordern. Man behauptete, die Bahn sei gebrochen, da doch in allen irdischen Dingen selten von Bahn die Rede sein kann; denn wie das Wasser, das durch ein Schiff verdrängt wird, gleich hinter ihm wieder zusammenstürzt, so schließt sich auch der Irrtum, wenn vorzügliche Geister ihn beiseite gedrängt und sich Platz gemacht haben, hinter ihnen sehr geschwind wieder naturgemäß zusammen.“ (*DuW*. Dritter Teil. Fünfzehntes Buch. S.714-715).
- 56: Goethes sämtliche Werke in fünf Bänden, Paris 1840, s. 110 under „Vaccination“.
- 57: Sitert fra: http://www.mdnews.com/news/2011_03/05733_marapr2011_the-power-of-the-patient-relationship.aspx)
- 58: Karl Otto Conrady: *Goethe – Leben und Werk*. Band 1, S. 348
- 59: Roma 5.1.1788: *Italienische Reise*.
- 60: Brev til Riemer 26.6.1810.
- 61: *Nacharbeiten und Sammlungen, zur Morphologie, Band 1 Heft 2, 1820, Schriften zur Botanik und Wissenschaftslehre* s.84-85
- 62: „Von dem was ich gelitten habe weiß ich wenig zu sagen. Nicht ganz ohne vorhergehende Warnung überfiel mich, kurz nach dem neuen Jahre, die Krankheit und bekämpfte meine Natur, unter so vielerley seltsamen Formen, daß meine Genesung, selbst den erfahrensten Ärzten, auf einige Zeit, zweifelhaft werden mußte. Neun Tage und neun Nächte dauerte dieser Zustand, aus dem ich mich wenig erinnere. Das glücklichste war, daß in dem Augenblicke, als die Besinnung eintrat, ich mich selbst ganz wieder fand“. (Brev til Johann Friedrich Reichardt, Weimar 5. Februar 1801.)
- 63: Fra det oven anførte brev.
- 64: Brev fra Schiller til Cotta 10.02.1805
- 65: „Am zehnten Tags, als mein körperliches Daseyn den Ärzten gerettet schien, dacht ich an den Erzbischof von Toledo und that im Stillen die Frage: ob mich wohl das große allwaltende Wesen, in gleichem Falle, für gleichem Schicksal bewahrt haben möchte? Wohl überzeugt, daß niemand außer mir selbst die Antwort hierauf erteilen könne, fing ich an, obgleich ohne Scheu und Sorge, mein geistiges Wesen, wie es kamte und wollte, für sich walten zu lassen. Sie gestehen mir gewiß, daß es eine schwierige Sache ist solche psychische Beobachtungen gegen sich selbst auszuüben, indessen scheint es wohl zu gelingen; ich arbeitete zuerst das nächste aufgeschwollene Gleichgültigere weg, die abschließliche Redaction der Hefte, deren Druck während meiner Krankheit fortgegangen, deute mir nach allen Seiten, in verschiedenen Fächern unterstützen die Freunde mich thätig, und so habe ich mich mit jedem Tage freyer und beiterer befunden, ja viel glücklicher und entschiedener als vor dem Eintritt der Krankheit, von der ich denn doch einige Vorandung hatte, ohne zu wissen, wie ich ihr entgegen oder ihr vorbeugen sollte“ Brev til Carl Friedrich von Reinhard, Weimar den 10. April 1823.
- 66: Goethes lege C.W. Hufeland fra: *Die letzte Krankheit Goethe's beschrieben und nebst einigen andern Bemerkungen über denselben, mitgetheilt von Dr. Carl Vogel, Grossherzogtl. Sächsischem Hofrath und Leibbarzte zu Weimar. Nebst einer Nachschrift von C. W. Hufeland.* Finnes på denne nettsiden: http://odysseetheater.org/goethe/goethe_tod.htm
- 67: «Mein Freund rief ich aus, der Mensch ist Mensch, und das büsschen Verstand, das einer heben mag, kommt wenig oder nich in Anschlag, wenn Leidenschaft wüthet und die Grenzen der Menschheit einen drängen“. (*Die Leiden des jungen Werthers*, 1. Buch, 12 August.)
- 68: Til Friedrich Zetzel Weimar 1.juni 1805.
- 69: «Krankheit heißt Goethe für das grösste irdische Uebel. Kranke durften auf sein thätiges Mitleiden vorzugsweise mit Sicherheit rechnen. Vor dem Tode hatte er eigentlich keine Furcht, wohl aber vor einem qualvollen Sterben. Das Leben liebte er; – und schmückte es sich nicht für ihn mit allen seinen Reizen? Schmerzen waren ihm unter allen körperlichen Leiden am peinlichsten, nächst ihnen afficirten ihn am mächtigsten entstellende Uebel. Im Preisen der Schmerzlosigkeit wetteiferte er mit Epikur, und häufig rühmte er als ein gewiss von vielen beneidetes Glück, dass er niemals an Zahn- oder Kopfweh gelitten habe. Seine Zähne hatten sich bis in das höchste Alter in gutem Zustande erhalten» (Se under fornote 66 for hvor sitatet stammer fra.)
- 70: «Hier nun allein kann der grosse Begriff der Pflicht uns aufrecht erhalten. Ich habe keine Sorge, als mich psychisch in Gleichgewicht zu bewegen; Alles Andere gibt sich von sich's selbst. Der Körper muss, der Geist will, und wer seinem Willen die notwendige Bahn vorgeschrieben sieht, der braucht sich nicht viel zu besinnen.“ (Goethes brev til Zeller, Weimar 21.11.1830).
- 71: «Das Aussehen meines Sohns drückte mich, auf mehr als eine Weise, sehr heftig und widerwärtig; ich griff daher zu einer Arbeit, die mich ganz absorbieren sollte“... „und es möchte gar kein Zweifel sein, dass der unterdrückte Schmerz und eine so gewaltsame Geistesanstrengung jene Explosion, wozu sich der Körper disponiert finden mochte, dürfen verursacht haben“. (Til Zeller 10.des.1830).
- 72: Goethe til Eckermann 24.1.1830.
- 73: Se fotnote 66.
- 74: Se fotnote 66.
- 75: Se fotnote 66.
- 76: Goethe til F von Müller 12.8.1827.
- 77: *Goethe und die Medizin*, Paul Diepgen, Berlin. Klinischer Wochenschrift. 11 Jahrgang. Nr. 39, 24 sept.1932. Finnes på denne nettsiden: <http://download.springer.com/>

Etterord: Antroposofisk medisin og Goethes lærdommer:

Artikler: Arne Enge: *Antroposofisk medisin* : http://www.antroposofi.no/fileadmin/ain/Antroposofisk_medisin.pdf

Rudolf Steiner: *Geisteswissenschaft und Medizin* (GA 312), foredrag i Dornach 1920

Rudolf Steiner, Ita Wegman: *Grundlegendes für eine Erweiterung der Heilkunst nach geisteswissenschaftlichen Erkenntnissen* (GA 27). Svensk utgave: *Grunderna för hur antroposofin berikar läkekonsten*